

Negyven éve hunyt el Germanus Gyula keletkutató, utazó, egyetemi tanár

Negyven éve hunyt el a zsidó családban született, de 1930-ban muszlim vallásra áttért Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, utazó, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, aki az iszlám előírásait követve, első magyarként zarándokolt Mekkába 1935-ben. Innentől kezdve a „Hadzsi” („a mekkai zarándoklatot teljesítő”) megszólítás is kijárt neki. Könyvei máig népszerűek, cikkei, tanulmányai arabul és nyugati világnyelveken is számos helyen megjelentek. Germanus mestere volt a nivós ismeretterjesztésnek, a szórakoztatva tanításnak, a hű tanítványok istápolásának, a kapcsolatépítésnek, és – az igazsághoz ez is hozzátartozik – az egyéni érdekérvényesítésnek is. Derűs és jovialis karaktere, fáradhatatlan és kitarító munkaszeretete, páratlan nyelvtudása és lebilincselő előadásmódja mind hozzájárultak ismertségéhez és hírnevéhez. Rákosi Mátyás a Keleti Akadémián volt tanítványa, gróf Teleki Pál a Közgazdaságtudományi Karon mentora, és 1956 után a Kádár-rendszer vezetőivel is szót értett. Hosszú élete során bel- és külföldi kalandok, ármányok, intrikák sem kímélték őt.¹ Az iszlám világban jól ismerték a nevét ötven éven át, Indiába Rabindranath Tagore² irodalmi Nobel-díjas költő hívta, Egyiptomban már a harmincas években barátságot kötött Taha Huszainnal³, Mahmoud Teymourral⁴, és az arab irodalom más nagyságaival. Találkozott Kemal Atatürkkal⁵, Mahátma Gandhival⁶, Nehruval⁷, Arábiai Lawrence⁸-szel, szaúdi királyokkal, indiai maharadzsákkal, nyugati államférfiakkal egyaránt. 1926-ban a magyar PEN Club titkára lett, majd közreműködött a bolgár és egyiptomi PEN Clubok megalapításában. Több egyetem több tanszékén, intézetében volt professzor, az ELTE-n évekig vezette is az Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszéket. Számos tudományos akadémia a tagjává választotta, a magyart kivéve. Az egyiptomi arab akadémia szótárbizottságában is nagy elhivatottsággal tevékenykedett. A professzor matuzsálemi kort megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten.⁹ Jelen írásunkban a Germanus-hagyaték¹⁰ kevésbé ismert részeiből válogatva emlékezünk rá.¹¹

Germanus búcsúztatására a Farkasréti temetőben került sor, 1979. november 19-én 15:00 órakor. Dr. Garamvölgyi Károly¹² oktatási miniszterhelyettes gyászbeszéde lényegre törően összefoglalta az elhunyt munkásságának legfontosabb sarokpontjait:

„...Germanus Gyula egy volt századunkkal! 1900-ban, a századfordulón, tizenhat éves korában már szárnyát bontogató gimnazistaként önképzőköri dolgozataival tűnik ki. Egyetemi tanulmányok itthon, Konstantinápolyban, Bécsben és Lipcsében. Már egyetemi éveinek kezdetén nagy érdeklődéssel foglalkozik a keleti népek történelmével, vallásával, nyelvükkel. Vámbéry Ármin, a világhírű orientalista irányítja, segíti tudományos lépéseit. Nála, és az egyetem több más tudósa előtt védi meg 1907-ben – kitüntetéssel – a török és arab irodalom és nyelv, valamint az ókori világtörténelem témakörében írt doktori disszertációját. Több mint hét évtizeddel később, 1978 végén visszaemlékező feljegyzéseiben írja: »*Hitem, hogy a szellem és igazság érvényesítése az ember kötelessége.*« – Ez volt hosszú, gazdag, termékeny életének mindvégig ars poetica. Ez indította már egészen fiatalon kutató útjaira, először a Balkán-félszigetre, majd Törökországba, azután – többször is – a Kelet országaiba.

De az igazság tudományos keresésének hite vezette évtizedeken át akkor is, amikor éjszakába nyúlóan kutatta a Keletről szóló forrásokat, a nyugati és keleti könyvek sok ezer oldalas köteteit. Munkájára, tudására felfigyel szinte az egész világ. [...] 24 évesen – 1908-ban – nemzetközi pályadíjat nyer, meghívják Londonba, a British Múzeum Keleti Osztályára kutatónak. 1912-től kilenc éven át itthon a Keleti Kereskedelmi Akadémián a török és arab nyelv, valamint az iszlám-történelem tanára. Rengeteget ír és sokat utazik. [...] 1921-ben az akkor alapított Keleti Intézet tanára lesz. A Magyar Pen Club első főtítkára. 1929-ben Rabindranath Tagore meghívja Indiába, az elnöklétével működő egyetemre tanszékvezető professzornak. Hosszú éveken át tanít, utazik, dolgozik Indiában. India történelmével, irodalmával, társadalmi, vallási kérdéseivel foglalkozó dolgozatai, tanulmányai jelennek meg a világ akkori legjelentősebb folyóirataiban, kiadványaiban. 1935-ben Mekkába zarándokol. 1936-ban írja meg a világszerte ismert két kötetes »Allah Akbar« című könyvét, amelyből mára már nemzedékek ismerték meg itthon és külföldön az iszlám kultúrát, a Kelet sokat szenvedett népeinek történelmét, életét. 1941-től a Keleti Intézet igazgatója lesz.

A felszabadulás után lesz hazánkban is – először a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen – tanszékvezető ny. rendes tanár. Mindazok, akik hallhatták előadásait – és ezt én is megtehettem – még ma is visszaemlékezve a harminc-harmincöt évvel ezelőtti előadásaira – ismeretekben, szemléletmódban, s élményekben egyaránt gazdagodtunk tőle. Nála a tudás mindig szívügy volt, meggyőződés, harci eszköz, átélés és ihlet. Felnéztünk rá. Tudtuk, hogy szerény megjelenése emberközeli magatartása humanista nagy tudóst takar, aki tagja számos külföldi akadémiának, tudományos egyesületnek, birtokosa megtisztelő címeknek, kitüntetéseknek. 1948-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem meghívja az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékére vezető professzornak. Élete hetedik évtizedébe lépve, megújult erővel dolgozik, kutat, tanít, ír, tesz eleget kairói, damaszkuszi, egyiptomi, bagdadi és más külföldi meghívásoknak. De jut arra is ideje, hogy a szó nemes értelmében népszerű ismeretterjesztő előadásokat tartson a rádióban, publikáljon a sajtóban. Hivatalos közéleti funkciót is vállal. 1958-ban parlamenti képviselővé választják. Két cikluson keresztül segíti tudásával, társadalmi, politikai elkötelezettségével legmagasabb államhatalmi testületünk, az Országgyűlés munkáját. Államunk – mindazért, amit Germanus professzor nekünk és a világnak adott, amit a keleti népek megismeréséért, a jó kapcsolatok kialakításáért, a kölcsönös megértésért, a békéért tett – kétszer tüntette ki a Munka Érdemrend arany fokozatával és végül a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével. [...] Híres könyvének, az Allah Akbarnak 1973-as előszavában írta:

»Az elmúlt harminc év alatt a világ megváltozott... A második világháború eresztékében megrengette az emberiség társadalmát. Új államok keletkeztek, új emberek, új, haladó eszmékkel győzedelmeskedtek a régiek felett. Való a régi latin mondás: »Tempora mutantur et nos mutamur in illis.« Bizony, mi emberek, akik a történelem élő alánya és tárgya vagyunk, az események sodrában magunk is változunk... Rajongó, kereső, küzdő fiatalokból érett, elmélkedő, öregekké, és ha évtizedekre visszatekintünk, túláradó lelkesedésünk higgadt szemlélődésre enyhül, de az igazságot, amit akkor harcias buzgalommal vallottunk, ma, életünk alkonyán, ugyanolyan meggyőződéssel védjük.«

Így vélekedett ő igen csak közel a kilencvenedik életéhez, s minden bizonnyal e gondolatokkal is távozott közülünk... Így őrizzük emlékét...²¹³

Egy korábbi írásunkban¹⁴ idéztük Antall József¹⁵ búcsúztatóját is („Emlékezés Germanus Gyula professzorra” c.), aki ekkor Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár mb. főigazgatója, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtítkára,

az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztője volt. Ezért most csak egy gondolatot ismétlünk meg a beszédéből:

„Elzárt világban, nehéz esztendőkből nyitott ablakot nekünk a világra. Megláttatta velünk Kelet feltámadó népeit, plasztikus képet festett a megújuló Iszlám világáról, történeti és szellemi problémáiról. Európa és a világ csak későn ismeri fel ezeket a mélyben feszülő erőket, mint annyiszor és annyi másban, megkésve és rosszul fog reagálni a nagy kérdésekre. Tudta és hirdette, hogy az Iszlám megújuló szellemi forrást fog jelenteni és az arab népek különböző történelmi tényezők együtt hatásában újra meghatározó szerepet fognak játszani a ma és holnap történetében. Még megérte jóslata valóra válását, drámai megvalósulását, amiben tanítványai a megértés előnyével indulhattak mások előtt. Germanus Gyula, aki »tudományos célzattal, hogy az iszlám kultúrtörténetébe teljes tudással behatolhasson« mohamedán hitre¹⁶ térve, mohamedán tudósként, mohamedán hadzsiként kívánt leszállni az irodalomtörténetbe. A mekkai zarándoklat és a medinai sírlátogatás örökre meghatározta pályáját. Háromszor vett részt hosszú élete során a zarándoklaton, harmadszor feleségével, aki nemcsak élete utolsó évtizedeit, hanem hitét is megosztani kívánta vele és maga is mohamedán hitre tért. [...] Végső búcsújaként idézzük nemcsak egyik tanítványának, hanem mindenkinek szóló üzenetét: »...mindig az igazságot szolgálj, nem a magad, hanem a köz érdekében, még akkor is, ha a változó légkörben más szeleket fújnak. Az igazi élet a benső lelkiismeret és ez elűzi a külső ellenséges, összeomló hatásokat....«¹⁷

A Germanus halála után született nekrológok, tudósítások, megemlékezések gyűjteménye terjedelmes része a hagyatéknak. Az írások közül megemlíthető Katona Tamás¹⁸ cikke, amely „Búcsú Abdul Karimtól” címmel jelent meg az Elet és Irodalomban (1979. nov. 17. 8. oldal): „[...] Igen, ő volt az utolsó »amatőr tudós«, a köztünk járó tizenkilencedik század: csak azt hitte el, amit személyesen megtapasztalt, gyalog járta be az iszlám szent helyeit, állt a mekkai szent fekete kő előtt, tárgyalt Szaud királlyal és vándorolt nomád beduinokkal, tanult a kairói Azhar-mecsetben és tanított Rabindranath Tagore santiniketani iskolájában. [...] Allah kegyes volt: kilencvenöt hosszú és hasznos évet adott neki.”¹⁹

Fontosnak tartjuk továbbá kiemelni Gunnar Jarring²⁰ visszaemlékezését Germanus Gyulára. Ez a figyelemre méltó és érdekes levél kéziratban is, meg az eredeti Új Tüköri cikke kivágott formájában is fennmaradt a hagyatékban:

„Az Új Tükör is hírül adta, hogy a külföldi és magyar keletkutatók megemlékeztek Germanus Gyula születésének 100. évfordulójáról. Budapesten „Germanus Gyula parkot” avattak a török (iszlám) emlékek (Gül Baba türbéje, a közeli török fürdők stb.) szomszédságában, a Margit híd budai hídfőjénél, az Árpád fejedelem útja mentén. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Kőrösi Csoma Társaság több napon keresztül tartó tudományos ülésen emlékezett – magyar és külföldi résztvevőkkel – a világhírű keletkutatóra, megkoszorúzták a Farkasréti-temetőben lévő síremlékét. De nemcsak Budapesten került sor ünnepi rendezvényekre, hanem több arab országban és Germanus Gyula egykori fontos kutatási és oktató éveinek színhelyén, Londonban is. Számtalan személyes megnyilatkozásra, levélbeli köszöntésre került sor ez alkalommal. Ezek közül emeltük ki Gunnar Jarring svéd diplomatának, a világpolitika kiemelkedő személyiségének emlékezését, amelyet Germanus Gyuláné Kajári Katónak küldött el 1984. november 6-án, éppen Germanus Gyula születésnapján kelt levele kíséretében.

Gunnar Jarring 1907-ben született a svédországi Brunnby-ban. A Lundi Egyetemen folytatta tanulmányait, majd turkológusként itt folytatta egyetemi oktató pályáját (1933–40). A második világháború kitörését követő esztendőben diplomáciai szolgálatba lépett

a nagy tudású, kitűnő felkészültségű férfiú. Diplomáciai szolgálatának kiemelkedő állomáshelyei: Ankara, Addis-Abeba, Delhi, Bagdad, Teherán. Közben a svéd külügyminisztérium osztályvezetője, Svédország ENSZ-képviselője (1956–57), ezen belül a Biztonsági Tanácsban is (1957–58). Utána washingtoni nagykövet (1958–64), majd moszkvai nagykövet (1964–73). 1967-ben az ENSZ különleges megbízottjaként az arab országok és Izrael között vállalt közvetítő szerepet. Főbb művei között megemlíthetjük a következőket: *Studien zu einer esttürk. Lautlehre* (1933); *Uzbek texts from Afghan Turkestan* (1940); *Materials to the knowledge of Eastern Turki*, 1–4. (1947–51); *An Eastern Turki-English dialect dictionary* (1964). A tudós diplomata jelenleg Stockholmban él.”

A lap ezt követően közölte Gunnar Jarring angol nyelvű levelének fordítását is:

„Dr. Germanus Gyula professzorral 1976. május 5-én találkoztam először. Számomra feledhetetlen órát töltöttünk együtt a budapesti Duna Intercontinental Hotelben. Izgatottan hallgattam a kilencvenkét esztendőes idős orientalistát, aki tele volt étellel és olyan csodálatos kifejező készséggel beszélt azokról a dolgokról, amelyek bennünket érdekeltek. Amikor elváltam tőle és elragadó feleségétől, aki szintén jelen volt, felajzva és megifjodva éreztem magamat, – és jobban, mint valaha – égtém a vágytól, hogy folytassam kutató munkámat. Beoltott a »soha fel ne add« életfilozófiájával!

Évek óta ismertem Germanus Gyula nevét és hírét. Emlékszem például, hogy az 1920-as években olvastam a cikkeit a Keleti Szemlében, amikor megkezdtem turkológiai tanulmányaimat. Most közös ismerőseinkről beszélünk, így Németh Gyuláról és Fekete Lajosról (a budapesti Egyetem turkológus professzorai voltak – a Szerk.), valamint K.P.S. Menonról, a híres indiairól (a világhírű indus diplomata hosszú ideig volt India moszkvai és budapesti nagykövete is, Germanus Gyula személyes barátja – a Szerk.), akivel mindketten leveleztünk. Megvitattuk a szufizmust és a tasawwuf fogalmát. Beszélt kashmiri tartózkodásáról, ahol találkozott Közép-Ázsia neves felfedezőjével, Sir Marc Aurel Steinnel, aki magyar születésű ember volt. Germanus Gyula elmondta, hogyan találta meg hosszú kutatás után Srinagarban Jézus feltételezett sírját, aki a Qadiani szekta szerint oda ment és ott is halt meg. Le is fényképezte, ahogy mondotta, a sírt, amit joggal tarthatott unikumnak.

Visszatérve Stockholmba, megkaptam Germanus professzortól a könyveit, az »Allah Akbart«, »Az arab irodalom történetét«, és a »Kelet varázsát«, valamint több különlenyomatot gazdag orientalisztikai irodalmi munkásságából. Hálám és elismerésem jeléül néhány még rendelkezésre álló munkámmal visonztam. 1976. szeptember 26-án hosszú levelet írt nekem, amelyben sok értékes megjegyzést fűzött könyveimhez, amelyeket láthatóan gondosan áttanulmányozott. Levelében volt egy különleges mondat, amelyet idézni szeretnék. Elküldtem neki az egyik, »Svéd kapcsolatok Közép-Ázsiával és a svéd Közép-Ázsia-kutatás« című munkámat, amely főleg a szibériai svéd hadifoglyok tudományos tevékenységével foglalkozik az 1709-es poltavai csata után, amely véget vetett Svédország európai nagyhatalmi szereplésének. Germanus Gyula ezt írta levelében: »*Minden vereséggel végződő hadjárat a tudomány mezején terem gyümölcsöket.*« Ez mély filozófia (gondolat) és mennyire keleti megfogalmazás (formula). Egy olyan tudóshoz illő szavak, mint Germanus Gyula. Itt zárom megemlékezésemet az ő 100. születésnapján.⁷²¹

Végezetül szeretnénk idézni Füst Milán²² sajátos humorral fűszerezett, Germanushoz intézett válaszelevelét. A professzor és második felesége, Kajári Kató²³ sok íróval, költővel, színésszel és képzőművésszel is bensőséges kapcsolatokat ápolt. Bejáratosak

voltak a budapesti művészvilágba, rendszerek voltak a közös ebédek és vacsorák. A hagyatékban számos művész levele fellelhető. Az akkor 67 éves Füst Milán így írt 71 éves barátjának a Szigligeti Alkotóházból 1955. június 17-én:

„Kedves Gyulám! Szívből köszönöm irántam való kedvességedet, melegségedet, barátságodat. Magam is sokat büszkélkedtem Veled, a híres orientalistával, hogy milyen régi barátom vagy. Nem igen kereshetlek fel Barátom, mert már három éve fekszem, nyomorult betegségben, ideggyulladásal és most is, itt is elég cefetül vagyok, nem marad már hátra, mint hogy mind a ketten ragaszkodjunk régen tett ígéretedhez, vagyis megint arra kérlek, hogy látogasd meg agg barátodat. Minthogy olyan fiatal vagy és atléta ma is. Szeretettel üdvözöllek és várlak! Barátod: Füst Milán”²⁴

Germanus Gyula 135 éve született és 40 éve hunyt el Budapesten. Nagyformátumú, bölcs tanárember volt, figyelemre méltó életművet hagyott hátra maga után az utókor-nak. Nevét máig ismerik az iszlám világban, de hazánkban az elmúlt években sajnos kezd feledésbe merülni, hogy ki is volt ő.

JEGYZETEK

- Lásd pl.: Dr. Kubassek János: Germanus Gyula (1884–1979) és a Kelet világa. Bonyodalmak Bécsben, majd Kairóban, Arábiában és Budapesten – egy fegyelmi eljárás tanulságai elfeledett dokumentumok tükrében. In: Székely Szabó Zoltán (szerk.): Ami minket összeköt. Huszadik könyv, 2013. Bécs, „Europa”-Club – Szombathely, B.K.L. Kiadó, 2013, 39–88. oldal. Udvarvölgyi Zsolt: Dálnoki Veress Lajos vezér- ezredes 1947. évi letartóztatásának körülménye- iről. Valóság, LXI. évf. 2018. 6. sz. 55–62. o.
- Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, író, festő, zeneszerző.
- Taha Huszain (1889–1973) egyiptomi arab író, novellista, műfordító, egyetemi tanár, akadémikus.
- Mahmoud Teymour (1894–1973) egyiptomi arab színíró, akadémikus.
- Musztafa Kemál Atatürk (1881–1938) török ka- tonatiszt, államférfi, a Török Köztársaság megte- remtője és első elnöke 1923–1938 között.
- Mahátma Gandhi, eredeti nevén: Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) jogász, politi- kus, az indiai függetlenségi mozgalom vezetője.
- Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, poli- tikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között.
- Thomas Edward Lawrence (1888–1935) angol katonatiszt, író, régész, az arab nemzeti felkelés egyik vezetője, Fejszál emír tanácsadója.
- Germanus életéről bővebben lásd: Dr. Kubassek János: „Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója.” Élet és tudomány, 64. évf. 40. sz. (2009. október 2.) 1261–63. o.
- Kiss Dávid Sándor: Germanus Gyula. [In web:] <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html> (Letöltés ideje: 2012. május 17.)
- Udvarvölgyi Zsolt: „Germanus Gyula tudomá- nyos munkásságáról.” In: Vallástudományi Szemle 3 (2010), 167–173.
- Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula az MTA és ELTE dokumentumainak tükrében. In: Vallástudományi Szemle 2 (2012), 125–141.
- Sokszemkőzt – tudósokkal. Kardos István tévésorozata, Germanus Gyula (Budapest, 1971) Bp. 1974, MTV Minerva.
- Magyar Földrajzi Múzeum – Érden, Germanus Gyula-hagyaték.
- Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és dr. Kubassek János igazgató úrnak kutatásomhoz nyújtott több hónapos segítségét és rendkívül készséges, baráti hozzáállását.
- Garamvölgyi Károly (1926–2015) közgazdász, pénzügyminiszter-helyettes, oktatási miniszter- helyettes 1974–1980 között, a VPOP országos parancsnoka.
- Magyar Földrajzi Múzeum – Érden, Germanus Gyula-hagyaték, 4. doboz.
- Udvarvölgyi Zsolt: Támogatás és hála. Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról. Valóság, LXI. évf. 2018. 9. sz. 22–23. o.
- Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, or- szággyűlési képviselő, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke (1990–1993).

- 16 A vallás az iszlám, a hívők a muszlimok. A korabeli „mohamedán” elnevezés kerülendő, nem pontos kifejezés.
- 17 Magyar Földrajzi Múzeum – Érd, Germanus Gyula-hagyaték, 4. doboz.
- 18 Katona Tamás (1932–2013) történész, író, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet.
- 19 Ugyanott, 26. doboz.
- 20 Gunnar Valfrid Jarring (1907–2002) svéd turkológus, diplomata, nagykövet, az ENSZ főtítkárának különmegbízottja.
- 21 Ugyanott, 5. doboz.
- 22 Füst Milán (1888–1967) Kossuth-, és Baumgarten-díjas író, költő, drámaíró, esztéta.
- 23 Germanusné Kajári Katalin (1903–1991) író, Germanus Gyula második felesége. Muszlim neve: Aisha.
- 24 Ugyanott, 7. doboz.

